

Könyvszemle

Két könyv az Egyedülvaló Atyaistennek, a Fiúnak és a Szentléleknek hamis és igaz ismeretéről. Gyulafehérvár, 1568. Ford. Péter Lajos, a fordítást az eredetivel összevetette és a bevezető tanulmányt írta Balázs Mihály. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 2. Szerk. Kovács Sándor, Molnár B. Lehel). Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2002.

A 16. század szellemi nagyságainak képmásain a festők, grafikusok általában nagyon hasonló módon ábrázolják modelljeiket: ablakkeretszerű kivágásban, könyvekkel megrakott könyöklőre, könyvállványra támaszkodó vagy kezében könyvet tartó gondolkodóként - függetlenül attól, hogy a század történetét meghatározó nagy szellemi ütközetekben egyik avagy másik tábor oldalán forgatták-e tollukat. Így, hogy ne a távoli hírességek, a pápának maradt nagy Rotterdami és elvbarátja, Morus Tamás ifj. Hans Holbein által körvonalazott, vagy esetleg Luther Márton id. Lucas Cranach megfogalmazta közismert arcásaira hivatkozom, a mi tájainkon ugyanilyen, a felekezettől elvonatkoztató portré illetve Oláh Miklóst, Verancsics Antalt, de a protestáns Johannes Honterust, Szegedi Kis Istvánt, Szenci Molnár Albertet vagy Baranyai Decsi Jánost is. Objektív körülmények magyarázzák, hogy miért nem bővíthetjük az európai szellemnek ezt az arcképcsarnokát mondjuk Dávid Ferenc vagy Enyedi György korabeli, hiteles képmásainak felsorolásával, de bizonyosak lehetünk benne, hogy önekik is ez, az egyházatyák ikonográfiájából leszármaztatható értelmiségi-kép járt volna ki, ha akad a környezetükben művész, és közönségükben igény arra, hogy arcvonásaikkal is hitelesítsék műveiket.

Abban a csodálatos szellemi kalandban ugyanis, amelyet a 16. század teológiai csatározásai gerjesztettek, az európai gondolkodás történetének legnagyobb, legtündöklőbb szellemei vettek részt tetőtől-talpig vértelve mindazzal a teológiai, dogmatikai, filológiai, logikai és retorikai tudásanyaggal, amelyet a kései antikvitástól kezdve a Szentírás értelmezésére kidolgoztak és, mondanunk sem kell, hogy az Igéhez való sokféle viszonyulásuknak köszönhetően alakul ki az a kritikai szellem, amely az itt bemutatott vitairat nem teológus olvasóját rádöbbenheti arra, hogy nélkülük az újkori Európa, de mai világunk büszkeségre okot adó szellemi teljesítményei sem képzelhetők el.

Természetes, hogy ennek a szellemnek megfelelő talajra volt szüksége, de az már - legalább mai gondolkodásunk automatizmusaiból kiindulva - ugyancsak különösnek tűnik, hogy 1568 táján éppen a „*lengyelországi és az erdélyi egyházak egyetértő lelkészei és papjai*” fogalmaztak meg ilyen

magasröptű vitairatot, amelyben nemcsak a római egyház megújulásra váró dogmaival, de a reformáció alig néhány évtizedes múlta visszatekintő, máris szerteágazó tanításaival szálltak szembe kinyilvánítván ama derűlátó meggyőződésüket, hogy elgondolásaik nyugvópontonra juttathatják a felmerült valósi ellentéteket.

Nem tisztzem, hogy megkíséreljem ennek a kérdéskörnek a megválaszolását, de szabad legyen arra felhívnom a figyelmet, hogy ezek a Dávid Ferenc és társai által terjesztett eszmék nálunk, Erdélyben először városlakók, kolozsvári, tordai polgárok között arattak sikert. S nem lehet véletlen az sem, hogy az unitarius eszmék kolozsvári sikere egybeesett azzal a gazdasági és kulturális lendülettel, amely a fejedelemség keretei között magára találó várost a század végére Erdély első városává tette.

A fordítást olvasva szakmai ártalomból adódóan merült fel bennem az is, amit eddig tudtommal senki nem hangsúlyozott, hogy Kolozsvár legjelentősebb építetői és mecénásai a 16. századnak ebben a harmadában, amikor az erdélyi késő reneszánsz legkövetkezetesebb és legigényesebb építési és dekoratív programjai megvalósultak, valamennyien – statisztikailag szinte kizárólag – a távolsági kereskedelméből és kézművestermékeiből meggazdagodott város unitarius hittételeket valló magyar és szász natiohoz tartozó polgárai voltak.

A művelt és – korának gyermekeként – különösen teológiai kérdések iránt fogékony, az udvarába gyűjtött kiváló értelmiségiek elképzeléseit lelkesen támogató fiatal János Zsigmondot szólítják meg ennek az 1568-ban megjelent röpiratnak a szerzői, s ha később, 1570 táján valóban érlelődött az újrakiadás terve, akkor a választott magyar király mellett a protestánsok patrónájaként, legalábbis az ellenreformációt tüzzel-vassal támogató spanyolok eltökélt ellenfeleként ismert angol Erzsébet királynőhöz is szándékoztak fordulni, őtőlük remélve, mint azóta is annyiszor alaptalanul az értelmiségiek, hogy – amennyiben nézeteik mögé felsorakozik a politika, akkor megszülethet a protestáns kibontakozáshoz, egységhez elengedhetetlen türelem is.

Egyedülálló és soha vissza nem térő nagy pillanatát jelzi tehát ez az antológia 1568-ban a kora újkori erdélyi művelődésnek és teológiai gondolkodásnak, még akkor is, ha a névtelenségbe burkolózó szerzők kimutatható előképei között valójában egész Európára kiterjedő összefogás áll Fausto és Lelio Sozzini, Miguel Servet, Giorgio Blandrata vagy a kislengyelországi antitrinitárius gondolkodók, köztük Grzegorz Pawek munkái révén.

Így csak köszönet és elismerés illetheti azokat, akik nemcsak a laikus olvasó, hanem a dogmatika latinságában távolról sem elég jártas szakmabeli érdeklődő számára magyarul is hozzáférhetővé és élvezhetővé tették ezt a latin vitairatot: a fordítást készítő szép emlékezetű Péter Lajost valamint a szöveget ellenőrző és bevezető tanulmányában az antológia történetét és kapcsolatait nem utolsósorban éppen saját, naprakész kutatási eredményei alapján összefoglaló Balázs Mihály professzor urat éppen úgy, mint a kiadást előkészítő csapat többi tagját, akiknek hatékonysága és tenniakarása újabb

bizonyosságként megjelenhetett az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának e második, a 16. századi erdélyi művelődéstörténet legfontosabb forrásai között számontartandó kiadványa.

Engedjék meg, hogy e néhány, az antológia olvasása közben felmerült gondolat kimondásával ajánljam szíves figyelmükbe a *De fala et vera unius Dei patris ...cognitio libri duo* magyar fordítását, melynek olvasója egy pillanatra talán beleélheti magát azoknak a korántsem tét nélküli, gondolatpezsdítő hitvitáknak az izzó légkörébe, amelyeknek mélységes élvezetétől János Zsigmond annak idején – mint egy, az udvarában éppen e hitviták idején megfordult olasz emlékiró (Giovannandrea Gromo) csodálkozva megfogalmazta volt – „... még az étkezőasztalánál ülve, de még az ágyában fekvé” sem akart elszakadni.

KOVÁCS ANDRÁS

Murádin Jenő: Fadrusz. Két szobor száz éve. Lászlóffy Aladár előszavával. Gloria Kiadó, Polis Könyvkiadó. Kolozsvár, 2002. 108 l.

Az idén ősszel nagy eseményre készül Kolozsvár és Zilah. A főtereiket díszítő, e városok szimbólumává emelt Fadrusz-szobrok leleplezésének százéves évfordulóját ünneplik. Lesz majd nemzetközi konferencia és szoborkoszorúzás, ez alkalomból fogják méltatni Fadrusz János életpályáját és a két szobor művészi értékét. De az évforduló minden bizonnyal legmaradandóbb és legméltóbb emlékköve Murádin Jenő jó előre megjelent Fadrusz-albuma lesz. Két vezető kolozsvári könyvkiadónk, a Gloria és a Polis is remekelt: korunkhoz és az eseményhez méltó színvonalon hozták ki a kötetet.

Művészeti múltunk rangos feldolgozója, Murádin Jenő a tőle megszokott alaposággal gyűjt össze minden adatot a két szobor keletkezéséről, elmúlt száz évről. Nyilvánvalóan a nagyobb kolozsvári alkotásnak sokkal bővebb az irodalma, országos a jelentősége, így erről több szó esik. De a zilahi Weselényi-szoborról is, főleg utóéletéről meglepően sok adatot sikerül felkutatni. S a könyv lapjairól megismerkedhetünk a többi Fadrusz-alkotással is, főleg az Erdélyhez kötődőkkel.

A kötet mindkét szobor esetében megrajzolja az őket befogadó terek (s közvetve városok) történetét. Kolozsvár esetében igen gazdag irodalom beszél arról, hogy miként vált a város piaca, a Nagypiac majd Főtér dísztérré, mely aztán záróköveként öleli magához a Mátyás-szobrot, veszi fel Mátyás király nevét is. A gótikus Szent Mihály templommal együtt olyan művészi egységgé válnak, melyet már minden más elem csak megbonthat. Zilahon az éppen megyeszékhellyé elélepett kis helység városiasodásának kiteljesítője a

Wesselényi-szobor. Mindkét helyen e szobrok – mutat rá a szerző – a szimbolikus térfoglalás megtestesítői: nemcsak emlékművek, hanem e városok polgárainak öntudatát, érzelmvilágát is megtestesítik.

Kolozsvárt különösen gazdag előtörténetre tekinthet vissza a szoborállítás. Évszázadokon át él a Mátyás-kultusz. Eleinte inkább az óvári szülőház, annak emléktáblával ellátása áll a figyelem középpontjában. De attól fogva, hogy Nagy Lajos unitárius tanár és esperes 1882-ben a városi közgyűlés elé terjeszti a szoborállításhoz vonatkozó indítványát, hosszabb-rövidebb ellankadásokkal állandóan foglalkoztatja a közvéleményt a szoboremeltetés. A millennium közeledte, s az ekkorra tervezett ünnepségsorozat, a kiosztott nagyobb pénzüsszegek juttatják dűlőre a szobor ügyét. Az 1894. május 1-jei határidővel kiírt pályázat is szerencsésnek mondható, mert hét pályamű is beérkezik, s közülük nem nehéz kiválasztani a várakozásokat minden szempontból kielégítő Fadrusz-tervet. Murádin a többi tervet is ismerteti, kár, hogy fényképüket nem mellékeli. „Fadrusz csodálatosan ráérezett” a kolozsváriak elvárására: „a nemzetet védő, országhatárait erős kézzel vigyázó uralkodó alakja lebegett szemük előtt.”

Megismerkedünk a győztes művész mesébe illő élettörténetével is: a pozsonyi lakatosinas miként került a bécsi Képzőművészeti Akadémiára. Vizsgamunkája egy fészület elkészítéséhez magát kötöztette fel a keresztre, hogy hitelesen rögzíthesse a megkínzott test elhelyezkedését. Első nagyobb megbízatását a pozsonyi Mária Terézia-szoborra kapta (1892–97). Kolozsvári szerződéskötése után rendszeres kapcsolatot tartott, levelezett Nagy Lajossal kívül a szoborbizottság titkáraival, Ferenczi Zoltánnal és Fekete Nagy Bélával. Barátra talált az építész Pákei Lajosban, akivel nemcsak szobrai talapzatát tervezte meg, hanem 1896-ra elkészült budapesti (naphegyi) villáját és műtermét is.

Külön fejezetek tárgyalják a két szobor kivitelezésének történetét. Helyesen mutat rá a szerző, hogy mindkét esetben a „polgári társadalom megszabott rendje szerint”, a közvélemény ellenőrzése mellett folytak az előkészületek, munkálatok. Így nem születhettek „riasztóan konjunkturális és művészeti szempontból elfogadhatatlan” művek. A Mátyás-szobor előtörténetét Nagy Lajos bizottsági pénztáros 1892-ben kis füzetben közzétett jelentése tartalmazza. A kivitelezés mozzanatait is nagyrészt meghatározzák a pénzügyi források. A millenniumkor, 1896. szeptember 30-án csak a szobor alapkövetelére kerül sor országos ünnepség keretében. 1901 szeptemberére öntik bronzba a szobor elemeit. Közben Fadrusz díjat nyer vele az 1900-as párizsi világkiállításon. A zilahi szobor története egy évtizeddel később indul, mint a kolozsvárié: 1891-ben Pungur Gyula tanár az indítványozója. 1894-ben hirdetnek rá pályázatot, de a két beérkezett terv nem nyeri el a bizottság tetszését, úgyhogy felkéri Fadruszt a szobor elkészítésére. A művész 1896 áprilisában látogat először a szilágysági városba. 1896. augusztusában már bemutatja kész szobormintáját. Fadrusz elvállalja Zilah város millenniumi „Tuhutum-emlékművé”-nek a megtervezését is. Az egyszer-

rőbb Wesselényi-szobor 1899 végére elkészül, s 1901 januárjában szállítják Zilahra, ahol a térrendezés miatt késik leleplezése.

Kolozsvárt és Zilahon is országos visszhangú ünnepség keretében leplezik le a szobrokat. Kolozsvárra a 17 darabból álló szállítmány 1902 augusztusának közepén érkezik meg, a közúti vasút sínpárján vontatják be a Fötérig. A felavatási ünnepségre október 12-én kerül sor számos magyar államférfi és az uralkodót képviselő József Ágost főherceg jelenlétében. Múzeum-megnyitás, épületfelavatások, emlékkönyv megjelentetése teszik visszhangzóbbá a pillanatot. A zilahi ünnepségre korábban, szeptember 18-án kerül sor, itt főleg az arisztokrácia vonul ki, a vármegye főispánja pedig éppen a megmintázott hős fia, ifj. báró Wesselényi Miklós. Az ünnepség szónoka Beöthy Zsolt, a kor vezető irodalomtörténésze. Fadruszt mind Kolozsvár, mind pedig Zilah díszpolgárává választják, a kolozsvári egyetem díszpolgárrá avatja. Az ünnepségek után alig egy évet él: 1903. október 26-án negyvenöt éves korában ragadja el a halál.

A két szobor összehasonlító-művészeti elemzésére, jellemzésére is vállalkozik Murádin Jenő. Eloszlatja azt a tévhitet, hogy a Mátyás-szobor mellékalakjainak Fadrusztól származnék a megnevezése, de rámutat, hogy az egyik alakban önmagát mintázta meg. Az egész szoborcsoport látványértékét, monumentalitását hangsúlyozza: „a mozdulatlan királysobrot környezetének, a vitézek alakjainak mozgalmassága ellenpontozza, a személytelen klasszicitás általuk oldódik emberi léptékűvé”. A zilahi szoborban nem a monumentalitás, hanem a gondolat – Wesselényi demokrata viszonyulása jobbjághoz – kerül előtérbe.

Elszomorító a Fadrusz-szobrok százéves kálváriája. Az 1918-as hatalomváltás után az anyaország határain kívüli rekedt szobrok veszélybe kerültek. A pozsonyi Mária Terézia-szobrot már 1921-ben szétrobbatották. A zilahi Wesselényi-szobrot 1935-ben elfürészelték, raktárra tették, talapzatát összetörték. A kolozsvári Mátyás-szobor megúsza a Hunyadi-címer leverésével és román feliratozással. Pedig többször is felmerült elpusztításának, elköltöztetésének a terve. E fejezet jórészt az új államalkotó nemzetek szimbolikus térfoglalási törekvéseit összegezi. Az, ami a szobrokkal történt, szimbolizálja azt, ami az őket magáénak valló nemzetiségeknek is „kijárt”. Csak a bécsi döntést követően, 1942 szeptemberében került vissza Zilah főterére a Wesselényi-szobor. A Tuhutum-emléket beolvasztották. Kolozsvárt, ha már a szobrot nem teheték tönkre, a körülötte levő teret rúttították el.

Murádin Jenő távol tartja magát a múlt és jelen közti párhuzamok, illetve ellentétezesek kihangsúlyozásától. De minduntalan érezzük, hogy az 1920-as évek szerényebb szimbolikus térfoglalásai után, most már tíz éve egyfolytában zajlik körülöttünk az „otthoneremtés”. Szobrok tucatja bizonyítja ezt, de művészi szempontból egyik sem felel meg a városképnek, a polgári elvárásoknak. Még mindig csak reménykedhetünk, hogy Kolozsvár kincse, a Mátyás-szobor átvészeli ezt a nagy buzgóságot. Sőt, netán az előtte tátongó

gödöröktől is megszabadul környezete, oda nem illő szobrok, oszlopok, netán katedrális sem fogják eltakarni.

A kötet gerincét képező nyolcfejezetes tanulmányt Fadrusz-kronológia, képjegyzék és háromnyelvű összefoglaló egészíti ki. Lászlóffy Aladár előszava a Mátyás-jelenség szimbolikáját, üzenetét fogalmazza meg. Ő is úgy találja, Fadrusz jelképeket teremtett alkotásaival. Murádin Jenő szövege szerencsésen egyensúlyoz a tudományosság és a népszerűsítés határán. Nyelvezete tiszta, közérthető, bár tartalmaz néha – jól körülírt – szakkifejezéseket is. Gazdag irodalomra hivatkozik. A lapalji jegyzetek nemcsak a forrásokra utalnak, hanem kiegészítenek, életrajzi, tárgyi magyarázatokat adnak. A kiadvány olyan sok dokumentumértékű képet tartalmaz, ahogy albumnak, emlékkönyvnek is nevezhető. Méltó az ünnepelt szobrokhoz.

Ui. Vajon Nagy Lajos (1828-1910) 1848-as honvéd, költő, az Unitárius Kollégium tanára, igazgatója, unitárius esperes és főjegyző hant nélküli hányódó házsongárdi sírkövére kerül-e koszorú az évfordulós ünnepségek alkalmából?

GAAL GYÖRGY

ESZMÉK – GONDOLATOK

A műveltség megszerzéséhez három dologra van szükség: természeti adottságra, tanulásra és gyakorlásra. *(Arisztotelész)*

Mit nem tudsz, mástól kérdezve tanulni ne szégyellj:
Tudni derék valamit, hiba mit sem akarni tanulni. *(Cato)*

Bölcs ember az, ki másoktól tanulni tud,
És semmi hátrányt nem fészít túlságosan. *(Szophoklész)*

Szabad az ellenségtől is tanulni! *(Ovidius)*

Még mindig jobb fölöslegéseket tudni, mint semmit. *(Seneca)*

A tudományok elsajátításának nincs nagyobb akadálya, mint az önhiúság,
és semmire nincs annyira szükségünk hozzá, mint időre. *(Sztóikus Zénon)*

Bacon tudta, hogy az ész legjellemzőbb kategóriája a lustaság. Nemcsak úgy, hogy nem dolgozik, de képes állandóan dolgozni, csak hogy az igazi erőfeszítést elkerülje. *(Németh László)*

„... aki szakember vagy tudományosan képzett ember akar lenni, feltétlenül az egyetemes ismeretek felé kell haladnia, s ezeket, amennyire csak lehetséges, meg kell ismernie...” *(Arisztotelész)*

„...az egésznek a tudója tudja a részleteket is, de aki csak a részleteket ismeri, annak fogalma sincs az egészről.” *(Lukianosz)*

„... tudni annyi, mint mindent sajátunkká tenni, nem függeni a példától és nem sandítani vissza a mesterre.” *(Seneca)*

„... a filozófia nem sokat ér filozófus – azaz bölcsességet szerető ember – nélkül.” *(Németh László)*

Minden mesterségre az eszközei a legjellemzőbbek. A filozófia eszköze maga a gondolkodás. Egy kor filozófiájára semmi sem jellemzőbb, mint hogy a gondolkodásról hogy gondolkozik. Nemcsak: hogy gondolkozik; – hogy igyekszik idomítani. *(Németh László)*

Érzékeink megcsalnak bennünket, a vízbe dugott botot az ép szem is megtörtnek látja. Az elmélkedés azonban csak akkor csal meg, ha hibás. *(Németh László)*